

Václav Janeček

SANKČNÍ NÁHRADA ŠKODY

Abstrakt: České soudy se pravidelně potýkají s otázkou, kdy, v jaké výši a na základě jakých faktorů je třeba poškozenému přiznat tzv. přiměřené zadostiučinění. Přiměřené zadostiučinění coby forma náhrady škody má primárně roli kompenzační. Přesto se u nás objevují určité indicie, podle kterých může náhrada škody naplňovat i jiné legitimní cíle, a to kupříkladu preventivní či sankční. Tento názor byl ostatně v nedávné době výslovně potvrzen i Ústavním soudem či Nejvyšším soudem ČR.

Preventivní a sankční princip náhrady škody je doktrinálně spojován především se specifickým institutem angloamerického práva, tzv. sankční náhradou škody. České soudy ale prozatím přípustnost sankční náhrady škody bez jakéhokoliv hlubšího odůvodnění odmítají. Podle autora pramení tento dogmatický přístup patrně z nesprávného a pouze parciálního chápání tohoto institutu. Autor se ve svém článku snaží čtenáři představit sankční náhradu škody v její skutečné podobě, a to zejména v kontextu současného anglického a českého práva, aby tak ukázal, že odmítavý přístup našich domácích soudů není vždy zcela na místě.

Samotný článek nejprve ve světě relevantní judikatury shrnuje platné anglické právo v této oblasti a zároveň jej kriticky srovnává s českou úpravou. Zde se ukazují některé zásadní podobnosti českého i anglického pojetí náhrady škody. Další část zasazuje sankční náhradu škody do širších souvislostí, které jsou nezbytné k jejímu adekvátnímu uchopení, a poukazuje na její obecné aspekty a systematické zakotvení. V neposlední řadě se autor ve svém textu částečně věnuje též příslušné evropské úpravě tohoto soukromoprávního instrumentu.

Klíčová slova: náhrada škody, přiměřené zadostiučinění, sankční náhrada škody, common law, prevence, soukromoprávní odpovědnost

ÚVOD

Anglický institut sankční náhrady škody naprosto popírá zavedené chápání náhrady škody nejen v českém, nýbrž i v kontinentálním právním systému.¹ S jistou nadsázkou lze tvrdit, že poškozený zde „vydělává“ na deliktním jednání škůdce, jelikož ten je poškozenému povinen uhradit více, než je jeho skutečná ztráta. Jakkoliv se proto může zdát, že v českém právu, které je založeno na kompenzačním principu, nemá sankční náhrada škody žádné místo, není tomu tak doopravdy. Nejvyšší domácí soudní instituce v uplynulém roce opakovaně potvrdily, že přiměřené zadostiučinění má vedle kompenzační rovněž preventivní a sankční funkci. Tyto funkce jsou ovšem tradičně spojovány právě s institutem sankční náhrady škody, jenž naše soudy výslovně odmítají. Doktrinální základ pro tento negativní postoj je však často nepřesvědčivý a zcela vágní, což může souviset s obecně nízkým povědomím o tomto institutu u nás. Z tohoto důvodu je třeba se zaměřit na otázku, co sankční náhrada škody vlastně znamená, za druhé jak se vyvíjela, dále kdy je a kdy není přípustná a za čtvrté jaká je její pozice v rámci obecného systému náhrady škody. Všechny tyto otázky se pokusím ve svém článku zodpovědět a zároveň poukázat na obdobné instituty a případy v českém právu. Na závěr se pak krátce zaměřím i na úpravu evropskou.

¹ Autor děkuje doc. Karlu Beranovi za jeho cenné náměty a připomínky k tomuto článku.

1. ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ

Pojem sankční náhrady škody (*punitive damages*), někdy též zvané exemplární náhrada škody (*exemplary damages*), má své kořeny v anglickém *common law*² již více než 200 let. Patrně nejstarší výraznou zmínku můžeme nalézt v rozhodnutí z 18. století ve sporu *Wilkes v. Wood* (1763).³ Výslovně byl však tento pojem poprvé zakotven až v roce 1964 v rozhodnutí Sněmovny lordů ve věci *Rookes v. Barnard*,⁴ které je dodnes považováno za stěžejní pramen práva v oblasti sankční náhrady škody.

Sněmovna lordů v tomto sporu (šlo tu o náhradu škody způsobenou zastrašováním zaměstnavatele pana Rookese, které vyústilo až v odvolání pana Rockese a jeho následné propuštění) paradoxně sankční náhradu škody nepřiznala. Po důkladné analýze totiž Sněmovna lordů dospěla k závěru, že tento případ nesplňuje test přípustnosti, který byl v tomto rozhodnutí prvně formulován. Význam kauzy *Rookes v. Barnard* tak spočívá v originálním a komplexním přístupu k otázce, zda deliktní jednání škůdce naplňuje podmínky k jeho potrestání formou sankční náhrady škody. Jinými slovy, zda je natolik závažné a nepřijatelné, že samotná kompenzace nepostačuje k efektivní nápravě.

Předsedající soudce Lord Devlin tu ve svém rozsáhlém odůvodnění pečlivě rozlišil tři kategorie deliktního jednání, které lze jako jediné postihnout sankční náhradou škody. Tyto kategorie jsou:

- 1) *vypočítavé jednání za účelem zisku, který dostatečně přesáhne výši případné kompenzace za vzniklou škodu;*
- 2) *represivní, svévolné či protiústavní jednání úřední osoby;*
- 3) *sankční náhrada škody je výslovně připuštěna v zákonné úpravě.*⁵

Na základě takto vymezených kategorií Sněmovna lordů v kauze *Rookes v. Barnard* doporučila přiznat žalobci pouze kompenzační náhradu škody, neboť jednání žalovaných nespadovalo ani pod jednu z nich.⁶

Přestože tedy Sněmovna lordů ve věci *Rookes v. Barnard* sankční náhradu škody odmítla, bylo velice důležité, jak ke svému závěru dospěla. Vyslovením tří uvedených kategorií zcela jasně vymezila hranice tohoto institutu a dala tím vzniknout jeho moderní podobě. Toto rozhodnutí se brzy nato stalo nejvyšší právní autoritou v otázce přípustnosti a úlohy sankční náhrady škody. Poprvé zde totiž byly vymezeny teoretické základy sankční náhrady škody, a to na základě analýzy pojmu sankční náhrady škody a zobecněním předchozí judikatury. Všechny tři kategorie jsou dodnes v anglickém *common law* výlučným titulem k přiznání sankční náhrady škody. V další části se tak blíže zaměřím na jednotlivé kategorie, a to i ve srovnání s českým právem.

² Vzhledem k rozšířenosti a rozmanitosti dnešního *common law* (precedentní systém), k němuž se v té či oné podobě hlásí zhruba tři desítky států světa, se chci v tomto článku věnovat především anglické úpravě, kterou z hlediska českého práva považuji za nejvíce relevantní. V tomto smyslu je pak třeba nesměšovat americkou a anglickou úpravu, které se od sebe dnes již poměrně výrazně odlišují.

³ *Wilkes v. Wood* (1763) 98 ER 489. V tomto případě šlo o hrubé překročení úřední pravomoci, když žalovaný šikanujícím způsobem prováděl v domě žalobce prohlídku, a to aniž by k tomu měl řádný soudní příkaz.

⁴ [1964] AC 1129 (HL).

⁵ *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1226–1227.

⁶ Dříve než ale soud prvního stupně stačil znovu o náhradě škody rozhodnout, uzavřely spolu strany sporu smír, kdy žalobce od žalovaných obdržel vedle nákladů řízení částku ve výši £ 4 000. Původně mu bylo soudem prvního stupně přisouzeno £ 7 500, a to včetně sankční náhrady škody.

2. VYPOČITAVÉ JEDNÁNÍ ŠKŮDCE ZA ÚČELEM ZISKU, KTERÝ DOSTATEČNĚ PŘESÁHNE VÝŠI PŘÍPADNÉ KOMPENZACE ZA VZNIKLOU ŠKODU

První kategorie sankční náhrady škody, která je svým rozsahem patrně nejširší a z hlediska soukromého práva také nejzajímavější, postihuje „vypočítavé jednání za účelem zisku, který dostatečně přesáhne výši případné kompenzace za vzniklou škodu“. Zcela jednoduše řečeno zde právo škůdci ukazuje, že jej nelze beztrestně porušovat. Sankční náhrada škody je namísto tam, kde je nezbytné poučit škůdce, že deliktní jednání se nevyplácí.⁷ Opačný přístup by zcela popíral základní zásadu, že nikdo nemůže mít prospěch z vlastní nepoctivosti (*nemo turpitudinem suam allegare potest*). Lord Devlin se tu výslovně odvolává na trefná slova z rozhodnutí ve věci *Crouch v. Great Northern Railway Co.*, podle nichž „by žádnému člověku nemělo být dovoleno prodávat čest jiného pro zisk“.⁸ Tato slova pak nabývají na aktuálnosti v souvislosti s dnešními technologickými možnostmi ukájení lidské senzacechtivosti.

V praxi pod tuto kategorii nejčastěji spadají spory o ochranu osobnosti (pomluva) či žaloby na náhradu škody z titulu nezákonného vystěhování (nájemní vztah). Zatímco první typ případů je v českém prostředí snadno představitelný, nemusí totéž platit o tom druhém. Jako klasický příklad lze uvést spor *Drane v. Evangelou*.⁹ Pan Drane (nájemce) bydlel na základě nájemní smlouvy v domě žalovaného, pana Evangelou (pronajímatel). Pan Drane požádal o úřední úpravu nájemného v souladu s tehdejší legislativou, čemuž bylo vyhověno. Nájem byl následně snížen o více než třetinu, na což pan Evangelou reagoval tak, že v době nepřítomnosti nájemce vnikl do pronajatých prostor a vyklidil je. Vzápětí pak do těchto prostor nastěhoval své rodiče. Pan Drane se pomocí předběžného opatření domohl zpětného nastěhování do pronajatých prostor až po zhruba deseti týdnech. Toto jednání bylo s ohledem na další dokazování shledáno protiprávním ve smyslu uvedené první kategorie a nájemce obdržel £ 1 000 jako sankční náhradu škody (pro srovnání – snížené nájemné tehdy činilo £ 16 týdně).

Aby pan Evangelou musel uhradit sankční náhradu škody podle této kategorie, musely být, stejně jako i v jiných případech spadajících do téže skupiny, splněny nejméně tyto tři podmínky: (i) žalovaný musel vědět, že jeho jednání je protiprávní, (ii) dále jeho jednání muselo být zcela bezohledné ve vztahu k právem chráněnému zájmu poškozeného a (iii) motivem jeho jednání musela být vidina materiální výhody, která převáží možnou materiální ztrátu.¹⁰ Materiální výhoda se zde přitom neomezuje čistě na peněžní prospěch, ale na jakoukoliv výhodu ocenitelnou v penězích, tj. například i na užívání předmětu nájmu osobou blízkou apod.

Jak tedy vidíme, zahrnuje prvá kategorie poměrně široké pole jednání, které lze na jednu stranu považovat za trestuhodné, avšak které není postižitelné v rámci veřejného práva. V tomto směru se anglická úprava nepochybně jeví jako příhodná, neboť se snaží zjednat efektivní nápravu i tam, kde toho řada kontinentálních právních řádů není schopna. Stále je však třeba mít na paměti, že sankční náhrada škody bude přiznána

⁷ *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1227.

⁸ *Crouch v. Great Northern Railway Co.* (1856) 11 Ex. 742, s. 759.

⁹ [1978] 2 All ER 437.

¹⁰ *Broome v. Cassell & Co* [1972] AC 1027 (HL), s. 1089.

pouze tehdy, kdy kompenzační princip nebude v očích soudu schopen učinit zadost spravedlnosti.

Rovněž ne všichni soudci souhlasí s tím, že by tato kategorie představovala „sankční“ náhradu škody. Lord Diplock v rozhodnutí ve věci *McCarey v. Associated Newspapers Ltd (No 2)*¹¹ vyjádřil svou pochybnost nad pravou podstatou této výjimky z kompenzačního principu. Uvedená kategorie totiž vychází výlučně z předpokladu, že by právo bylo pro smích, kdyby umožňovalo mít prospěch z vlastního protiprávního jednání. To podle něj ale není ani trestání, ani kompenzace, nýbrž prevence.¹² Tuto námitku lze ovšem překlenout poukazem na dvojí funkci sankční náhrady škody. Hlavním cílem sankční náhrady škody totiž není pouze potrestání delikventa, ale i jeho zastrašení, tj. de facto prevence. Je samozřejmé, že najdeme případy, kdy jedna nebo druhá funkce převáží, avšak to samo o sobě není důvodem k pochybnostem o legitimitě vlastního institutu sankční náhrady škody.

Nyní obraťme svou pozornost k českému prostředí, a to do první poloviny roku 2012, kdy Ústavní soud vydal nález, v němž naše domácí právo přinejmenším výrazně přiblížil právě ke zmíněné první kategorii Lorda Devlina. Konkrétně jde o nález sp. zn. I. ÚS 1586/09 ze dne 6. března 2012. Skutkově tu šlo o spor mezi Michalem Vieweghem a vydavatelem bulvárního deníku Aha!, tedy společností RINGIER ČR, a. s. Deník Aha! totiž v roce 2004 uveřejnil zcela lživý článek, v němž zazněla slova jako: „Má tajnou milenkou!“, „Viewegh má rád mladé autorky.“, „[...] jeho manželka čeká druhé dítě!“ či „Ukázal mi své velké ořezávátko!“, a to ve spojení s jeho fotografií a fotografiemi jeho manželky s dítětem jakož i údajné milenkou. Ze všech skutkových zjištění vyplynulo, že žalovaný deník zveřejnil zcela záměrně nepodložené informace, a to za účelem zvýšení svého zisku větším prodejem inkriminovaného periodika. Není proto pochyb, že by daný případ obsahově spadal do první kategorie sankční náhrady škody dle anglického *common law*.

Sám Ústavní soud zde zdůraznil, že hodnotu lidské důstojnosti nelze nikdy vyjádřit v penězích, a proto s ní nemůže být zacházeno jako s objektem ekonomického prospěchu. Lidská důstojnost podle Ústavního soudu „představuje nejvyšší hodnotu stojící v základu celého českého právního řádu, jakož i ústavního pořádku a lze ji tak nahlížet jako finální účel obou zmíněných, jimž dodává legitimitu“.¹³ To ostatně zcela odpovídá již zmíněné anglické zásadě, že nikdo nesmí prodat čest jiného pro zisk.¹⁴

Vyvstává tu však otázka, nakolik je u nás možné v případě takového porušení osobnostních práv sankcionovat škůdce v závislosti na způsobu jeho jednání a objemu jeho majetku tak, jak to činí anglické soudy. Ústavní soud se přiklonil k názoru, že ačkoliv je primární funkcí odškodnění při ochraně osobnosti ve smyslu ustanovení § 13 odst. 2 a 3 občanského zákoníku funkce satisfakční (kompenzační), není tato funkce jediná a výlučná. Výslovně zde byla potvrzena přítomnost preventivně-sankční funkce náhrady škody v českém právu, která ovšem v drtivé většině případů ustupuje vedle funkce kompenzační do pozadí.¹⁵ Ústavní soud se navíc ztotožnil s názorem, že při výměře výše odškod-

¹¹ [1965] 2 QB 86, s. 107.

¹² Zde se ukazuje první spojitost s přiměřeným zadostiučiněním dle českého práva (více viz dále).

¹³ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1586/09 ze dne 6. 3. 2012, odst. 33.

¹⁴ *Crouch v. Great Northern Railway Co.* (1856) 11 Ex. 742, s. 759.

nění je nezbytné přihlédnout k formě a intenzitě zavinění škůdce a v neposlední řadě i k jeho majetkovým poměrům.

Podle Ústavního soudu je v určitých hraničních případech potřeba, aby právo tam, kde toho není schopno dosáhnout jinými prostředky (správním právem či z důvodu subsidiarity trestní represe ani právem trestním) regulovalo jednání občanů rovněž prostředky práva soukromého. „[E]xistenci pouhé hrozby či přímo uložení značné a citelné sankce lze v uvedených případech do jisté míry vnímat (prizmatem [...] preventivně-sankční funkce takových nástrojů) za žádoucí.“¹⁶ Ústavní soud se však vyhnul explicitnímu užití termínu sankční náhrady škody, a to s odkazem na enormní částky, které jsou s tímto institutem spojeny v jurisdikci Spojených států amerických. Podle něj by u nás taková astronomická náhrada nikdy nemohla být přiznána. Z toho důvodu Ústavní soud zvolil, po mém soudu nesprávně, termín zvýšené náhrady škody. Anglické pojetí sankční náhrady škody totiž obsahově zcela odpovídá tomu, co Ústavní soud v kauze Viewegh nazval zvýšenou náhradou škody. Ústavní soud jasně potvrdil, že ve výjimečných případech, je-li toho třeba k dosažení dalších z cílů přiměřeného zadostiučinění, tj. prevence či sankce, může přiznaná částka přesáhnout újmu žalobce. Zvýšená náhrada škody je ovšem v anglickém právu vnímána jako institut přísně kompenzační, tzn., že z definice nemůže být větší, než újma poškozeného.¹⁷

Terminologický posun v nálezu Ústavního soudu patrně pramení z nedostatečného rozlišování anglického a amerického *common law*. U nás si nejspíše většina členů právnické obce sankční náhradu škody spojuje s populárními americkými kauzami jako je *BMW of North America, Inc v. Gore*,¹⁸ tj. s případy, kde byla v první fázi skutečně přiznána excesivní výše sankční náhrady škody. Takovéto asociaci se chtěl Ústavní soud nepochybně vyhnout. Často už se ale zapomíná na to, že tuto částku přiznal pouze soud prvního stupně a že byla následně podstatně snížena. Ze statistických zjištění navíc vyplývá, že představa o nepřiměřenosti sankční náhrady škody je zcela lichá.¹⁹ Americké právo obsahuje celou řadu mechanismů, které limitují výši konečné částky.²⁰ Další výrazný rozdíl spočívá například v tom, že zatímco v USA si každá strana nese své náklady, pak v Anglii má strana vítězná nárok na úhradu těchto nákladů, což bývá často samo o sobě považováno za formu trestu vzhledem k enormním hodinovým sazbám anglických advokátů.²¹ I z tohoto důvodu je přiznávání sankční náhrady škody v Anglii o to výjimečnější a celkově více regulované. Americké a anglické pojetí tudíž nelze libovolně zaměňovat.

Vraťme se ale zpátky k české úpravě první kategorie. Zůstává zde důležitá otázka, proč bychom nemohli zmíněné delikttní jednání potrestat v rámci trestního či správního práva.

¹⁵ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1586/09 ze dne 6. 3. 2012, odst. 35–37.

¹⁶ *Ibid.*, odst. 45.

¹⁷ Blíže k rozboru tohoto nálezu viz JANEČEK, V. K přípustnosti sankční náhrady škody. *Právní rozhledy*. 2013, č. 5, s. 153–159.

¹⁸ 517 U. S. 559 (1996).

¹⁹ SEBOK, A. Punitive Damages: From Myth to Theory. *Iowa Law Review*. 2007, Vol. 92, no. 3, s. 969–73.

²⁰ MALLOR, J. – ROBERTS, B. Punitive Damages: On the Path to a Principled Approach? *Hastings Law Journal*. 1999, Vol. 50, no. 4, s. 1005–10. U nás podobně též KÜHN, Z. Má mít náhrada škody v soukromém právu sankční funkci? In: B. Havel – V. Pihera (eds.). *Soukromé právo na cestě: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Praha/Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 205–6.

²¹ Přibližně £ 500/hod (převzato z URL: <<http://www.takelegaladvice.com/news-and-information/legal-guidance/-/What-does-it-cost/>> [přístup dne 1. 6. 2013]).

Civilní soudy by totiž neměly suplovat veřejnoprávní postih. V opačném případě by tím byl porušen zákaz dvojího trestání. Na Vieweghově příkladu se proto pokusím vysvětlit, v čem můžeme spatřovat rozdíl mezi těmito dvěma způsoby ochrany poškozeného.

Z pohledu veřejného práva by zde mohl přicházet v úvahu trestný čin pomluvy.²² Domnívám se však, že v případech, jako je kauza Viewegh, trestní právo neposkytuje poškozenému náležitou ochranu. V prvé řadě je tu pachatelem zpravidla vydavatel – právnická osoba, což je problém. Ani nově účinný zákon o trestní odpovědnosti právnických osob nepočítá s jejich postihem pro případ trestného činu pomluvy. Prokazovat individuální odpovědnost jednotlivých reportérů bude v praxi vždy takřka nemožné. Nadto vyžaduje trestní odpovědnost úmysl, tzn., že zavinění delikventa „musí zahrnovat i okolnost, že sdělený údaj je nepravdivý a současně způsobilý značnou měrou ohrozit vážnost osoby dotčené pomluvou u spoluobčanů“.²³ I toto bude zpravidla složitým předmětem dokazování. Ve spojení se zásadou subsidiarity trestní represe a zásadou opportunity se domnívám, že delikvent nebude v praxi zpravidla nijak trestněprávně postižen.

Rozdílnost můžeme najít i v povaze samotného jednání škůdce. Zatímco v případě pomluvy bude jednání zpravidla namířeno proti cti poškozeného, sankční náhrada škody toto jednání kvalifikuje i znakem ziskovosti. Úmyslem vydavatele tu vůbec nemusí být porušení něčí důstojnosti, ale právě majetkový prospěch. Povaha takového jednání je proto svou povahou bližší civilnímu než trestnímu právu. Tomu by měl odpovídat i charakter právní ochrany. Soukromoprávní povahu deliktů proti lidské důstojnosti naznačuje i ustanovení zákona o přestupcích, které v případě přestupku ublížení na cti²⁴ umožňuje jeho projednání pouze na návrh poškozeného. S ohledem na výši hrozící pokuty lze ale stěžii tuto úpravu považovat za dostatečnou.

Připustme tedy, že by druhá Devlinova kategorie mohla být postižitelná prostředky civilního práva. Proč by to ale měla být právě náhrada škody, a ne bezdůvodné obohacení? Přihlížíme zde přeci k majetkovému prospěchu škůdce, a nikoliv ke ztrátě poškozeného. Nabízí se tak argument, že by poškozený delikventa žaloval na vydání bezdůvodného obohacení. V souladu s alokační doktrínou (*Zuweisungstheorie*)²⁵ se zdá, že zde škůdce užívá hodnotu či statek přiřazený právním řádem poškozenému, tj. že jí užívá na jeho úkor. Tak například v případě zásahu do dobré pověsti by tímto statkem byla právě pověst poškozeného, tj. delikvent by tu užíval na úkor poškozeného jeho dobrou pověst. Jak ale správně zdůrazňuje Koziol, je tato úvaha chybná.²⁶ Právní řád takovýto způsob užití nebo lépe řečeno zneužití či zničení jeho pověsti poškozenému nepřirazuje. Ten proto dnes nemůže vedle náhrady škody, resp. přiměřeného zadostiučinění požadovat ještě vydání bezdůvodného obohacení, neboť škůdce se tu neobohacuje „na úkor“ poškozeného. Bylo by absurdní předpokládat, že by právní řád poškozenému ve smyslu alokační doktríny prisuzoval a chránil možnost zlikvidovat jeho vlastní pověst. Taková premisa je zvrácená a v demokratickém právním státě naprosto nepřijatelná.

²² § 184 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

²³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Tdo 873/2002 ze dne 7. 11. 2002.

²⁴ § 49 odst. 1 písm. a) zákona č. 200/1990 Sb., o přestupcích.

²⁵ Viz např. BYDLINSKI, F. *System und Prinzipien des Privatrechts*. Vienna: Springer Verlag, 1996.

²⁶ KOZIOL, H. *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*. Wien: Jan Sramek Verlag, 2012, s. 38.

Koziol zde dále dovozuje problematický vztah mezi bezdůvodným obohacením a náhradou škody při podobném způsobu zneužití statků, přičemž se kloní spíše k řešení ve prospěch náhrady škody.

Vedle toho obsahuje současný občanský zákoník omezení v podobě taxativního výčtu skutkových podstat bezdůvodného obohacení, které zneužití osobní pověsti nijak nezmiňují.²⁷ Zdá se tedy, že dnes náš právní řád neumožňuje cestou bezdůvodného obohacení dosáhnout efektivní nápravy, a tím otevírá prostor pro uplatnění sankčního principu u náhrady škody, která by suplovala tuto nedostatečnost.

Nejinak je tomu i v případě nového občanského zákoníku. Ten bezdůvodné obohacení formuluje jako obecný institut doplňující náhradu škody, když odstraňuje taxativní výčet jeho skutkových podstat. Zároveň nově uvádí jako příklad skutkovou podstatu tzv. protiprávní užití cizí hodnoty.²⁸ To na prvý pohled slibuje dobré řešení sporů z podobných druhů nároků; při hlubším zamyšlení se však neuplatní ani tato nová, pozměněná varianta. K obohacení musí přirozeně i zde dojít na úkor ochuzeného. Při důsledném uplatnění alokační doktríny musí proto být bezdůvodné obohacení získáno užitím hodnoty přiřazené ochuzenému. Ve vztahu k zneužití takové hodnoty či jejímu zničení pak ale opět vyvstávají již zmíněné teoretické obtíže. Lze považovat poškozování či zničení vlastní pověsti za výkon práva přiřazený ochuzenému právním řádem? Domnívám se, že nikoliv.²⁹

Na druhou stranu systematika nového občanského zákoníku nasvědčuje tomu, že alokační teorii možná zcela důsledně uplatňovat nehodlá. Ustanovení § 3004 odst. 2 totiž předvídá obohacení získané právě „zásahem“ do osobnostních práv ochuzeného. To by znamenalo, že je možné, aby k obohacení na úkor ochuzeného došlo skutečně zneužitím cizí hodnoty, tedy poškozením dobré pověsti ochuzeného. Těto úvaze ovšem odporuje způsob výpočtu velikosti obohacení. Ten vychází z „odměny obvyklé za udělení souhlasu s takovým nakládáním“,³⁰ tedy z částky, k níž nelze žádným rozumným způsobem dospět, pakliže „zásah“ interpretujeme jako likvidaci.³¹ Celkově lze tudíž shrnout, že z teoretického hlediska by podobné nároky měly být uplatňovány spíše cestou náhrady škody, tj. nejspíše formou přiměřeného zadostiučinění.

Postih prvé kategorie deliktního jednání (vypočítavé jednání za účelem zisku) sankční formou náhrady škody navíc nachází v českém systému náhrady škody oporu, a to například v již zmíněném nálezu Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1586/09. Tento nálezh připouští, aby u závažnějších deliktů, které zasahují do ústavně zaručených práv poškozovaného a které byly spáchány za účelem zisku, převážila preventivně-sankční funkce náhrady škody nad funkcí kompenzační.

Poslední judikatura Nejvyššího soudu ČR v tomto smyslu rovněž naznačuje posun směrem k prosazování a zvýrazňování sankční funkce přiměřeného zadostiučinění.³² Podle Nejvyššího soudu ČR má přiměřené zadostiučinění „dvojitou funkci – sankční (sankce postihuje toho, kdo závažně jednal a odrazuje jej od opakování závažného jednání)

²⁷ Srov. § 451 odst. 2 a § 454 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

²⁸ Srov. § 2991 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

²⁹ Typickým příkladem užití tohoto statku na úkor někoho jiného bude zpravidla parazitování na dobré pověsti ochuzeného.

³⁰ § 3004 odst. 2 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

³¹ Na uvedeném závěru nic nemění ani fakt, že zde vydání bezdůvodného obohacení nese prvky trestu, když ochuzenému umožňuje požadovat „dvojnásobek“.

³² Srov. např. rozhodnutí sp. zn. 30 Cdo 1231/2011 ze dne 12. 12. 2012; 30 Cdo 1092/2011 ze dne 29. 11. 2012; 30 Cdo 4842/2010 ze dne 27. 09. 2012 či 23 Cdo 3704/2011 ze dne 27. 07. 2012.

i preventivní (přiznáním zadostiučinění je dáno najevo, že [deliktní jednání] se ‚nevypláčí‘ a dobré mravy [...] je třeba respektovat)“.³³ Zároveň opakovaně zdůrazňuje, že výše přiměřeného zadostiučinění je z povahy věci otázkou úvahy soudu,³⁴ a pro jeho přezkoumatelnost je proto třeba, aby se soud v odůvodnění vypořádal se všemi skutečnostmi, které mohou mít vliv na výši přiznané částky, a to ve vztahu k satisfakční, preventivní i sankční funkci přiměřeného zadostiučinění. Dokonce se zdá, že se ze sankčního principu stává pravidlo, neboť je třeba jej zohlednit pokaždé, když se přiměřené zadostiučinění přiznává.

Celkově současný trend nasvědčuje vstupování sankční náhrady škody do českého práva. Oproti anglickému pojetí je zde ale nejméně jedna zásadní odlišnost. Potrestání totiž není výlučnou funkcí přiměřeného zadostiučinění, nýbrž stojí vedle funkce kompenzační. To je v anglickém *common law*, jak si dále ukážeme (viz dále), přinejmenším pojmově nemožné. Otázkou zůstává, nakolik by mohl být podobný přístup uplatněn i v jiných případech než ve věci ochrany osobnosti, resp. tam, kde nefiguruje neurčitý pojem „přiměřeného zadostiučinění“. Teoreticky by však bylo možné tento preventivně-sankční princip rozšířit i na další typově podobné delikty, a to na základě principů právní jistoty a rovnosti před zákonem.

Ve vztahu k novému občanskému zákoníku je konečně třeba zmínit institut tzv. ceny zvláštní obliby (§ 2969), který teoreticky připouští určitou formu zostřené náhrady škody, již je škůdce povinen uhradit poškozenému, poškodil-li věc ze svévole nebo škodolibosti. Zde lze vést argumentaci, podle níž by se sankční aspekt projevil tehdy, kdyby cena zvláštní obliby překročila skutečnou hodnotu poškozené věci či by překročila nemajetkovou újmu poškozeného, tj. v okamžiku, kdy by se nejednalo o kompenzaci hodnoty věci či citového strádání poškozeného, nýbrž trest za poškození oblíbené věci.³⁵ Úmyslné poškození věci bude totiž zpravidla spojeno se samotným požitkem z ničení, případně s úmyslem ranit city poškozeného. V obou případech jde o jednání, které vyjadřuje hrubou aroganci vůči právu druhého, což zvyšuje závažnost tohoto deliktu. Důsledkem toho je i přiznání nemajetkové újmy, které při běžném (nedbalostním) poškození věci samozřejmě nepřipadá v úvahu. Zavedením náhrady nemajetkové újmy, resp. přiměřeného zadostiučinění se tu však do hry dostává i sankční funkce náhrady škody. Jak ostatně uvádí sama důvodová zpráva k tomuto ustanovení, cena zvláštní obliby představuje „jednu z období institutu angloamerického práva označovaného jako punitive damages [a jejím cílem je tak obsáhnout nejen funkci reparační, nýbrž i] funkci satisfakční (popřípadě penální)“.³⁶ Pluralita funkcí přiměřeného zadostiučinění je totiž v novém občanském zákoníku zachována.

Na závěr lze ještě doplnit, že určitý pokus o legislativní zakotvení sankčního principu náhrady škody se objevil v navrhovaném znění § 2644 nového občanského zákoníku, podle něhož bylo možné přiměřeně zvýšit částku náhrady škody, byla-li újma způsobena úmyslně ze závažných důvodů. Toto ustanovení bylo však z finální verze zákona vypuštěno.

³³ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 23 Cdo 3704/2011 ze dne 27. 07. 2012.

³⁴ Viz též § 136 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

³⁵ Srov. KÚHN, Z., op. cit. v pozn. 20, s. 216.

³⁶ VLÁDA ČR. *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu občanského zákoníku*. Praha: Vláda ČR, 2012, s. 578.

3. REPRESIVNÍ, SVÉVOLNÉ ČI PROTIÚSTAVNÍ JEDNÁNÍ ÚŘEDNÍ OSOBY

Druhou kategorií představuje „represivní, svévolné či protiústavní³⁷ jednání úřední osoby“. Jak vyplývá z definice této kategorie, mohou podobný delikt spáchat pouze úřední osoby, coby reprezentanti veřejné moci, a nikoliv osoby práva soukromého.³⁸ V dnešní době se toto striktní vymezení může zdát nedostačující, zejména když uvážíme, že mnohé nadnárodní společnosti či jim podobné subjekty se mohou fakticky nacházet v pozici, která vykazuje některé znaky veřejné moci. Tak například ve vztahu ke spotřebitelům disponují tyto subjekty reálně větší mocí, a tedy i jakýmsi nadřízeným postavením. Extenzivní výklad pojmu úřední osoby by však byl nejen proti obecně restriktivnímu přístupu k sankční náhradě škody, ale též proti smyslu druhé kategorie.

Úřední osoba je na rozdíl od zástupců soukromých subjektů vždy povinna službou veřejnosti a výkon této služby, při němž je úřední osoba vybavena značnými pravomocemi, musí být proto vždy podřízen veřejnému zájmu.³⁹ Druhá kategorie byla zavedena zejména proto, že osoby disponující veřejnou mocí mohou snadno podlehnout tendenci tento nástroj zneužít. Mnohé takové jednání bude sice považováno za trestný čin, ovšem najdou se i případy, kdy tomu tak nebude. Soud by měl v takovém případě hledět nejen na kompenzaci poškozeného, ale i na potrestání příslušné úřední osoby, kterým vyjádří naprostý nesouhlas s jejím deliktním jednáním. Pouhá kompenzace by zde totiž nemusela vést k efektivní nápravě.

Příkladem z druhé kategorie může být spor ve věci *Holden v. Chief Constable of Lancashire*,⁴⁰ kde byl žalobce protiústavně zatčen a zadržen po dobu zhruba 20 minut. Policista, coby úřední osoba, tu navzdory zákonnému požadavku panu Holdenovi nesdělil žádný důvod jeho zatčení, čímž porušil základní ustanovení *Magna Chartae* z roku 1297 o zákonnosti zatčení. Jeho jednání bylo proto protiústavní a poškozenému byla za tento akt příslušníka britské policie přiznána sankční náhrada škody. Právo zde vyslalo jasný signál, že obdobné jednání je nepřípustné. Zajímavé je na tomto konkrétním případě navíc to, že zde nehrálo roli, zda bylo zatčení zároveň svévolné či represivní. Soud totiž dovodil, že tyto podmínky je třeba chápat disjunktivně, a proto postačí naplnění byť i jen jedné z nich.

U nás je druhá kategorie upravena zejména dvěma veřejnoprávními předpisy. Je to zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu při výkonu veřejné moci způsobenou rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, a zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. V rámci trestního zákoníku je to ustanovení § 329, které upravuje trestný čin zneužití pravomoci úřední osoby. Aplikace tohoto ustanovení však představuje až poslední možnost (*ultima ratio*), jak lze napravit porušení práva. Mnohem častěji zde proto bude přicházet v úvahu náprava právě pomocí zákona o odpovědnosti za škodu při výkonu veřejné moci. Zde se otázka sankční náhrady škody vyskytuje v souvislosti s přiměřeným zadostiučněním, které lze poškozenému na základě tohoto zákona přiznat.

³⁷ Připomeňme, že Velká Británie nemá psanou ústavu – jedinou listinu, ale že ústavními pravidly je protkán celý její právní řád.

³⁸ *Broome v. Cassell & Co* [1972] AC 1027 (HL), s. 1078.

³⁹ *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1226.

⁴⁰ [1987] QB 380.

Podle ustanovení § 31a zákona o odpovědnosti za škodu při výkonu veřejné moci náleží poškozenému za nemajetkovou přiměřené zadostiučinění, při jehož výměře se přihlídně k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k nemajetkové újmě došlo. Vzhledem k terminologii zákona („přiměřené zadostiučinění“) se zde nabízí zjevná analogie se způsobem přiznávání náhrady škody v oblasti ochrany osobnosti, kterou Ústavní soud označil za preventivně-sankční.

Přiměřené zadostiučinění, resp. náhrada škody způsobené při výkonu veřejné moci se vzhledem k odkazu na občanský zákoník⁴¹ jako taková považuje často za vztah soukromoprávní. Naproti tomu ovšem nelze nevidět, že tento vztah nese celou řadu veřejnoprávních prvků.⁴² Jak by také jinak mohl poškozenému svědčit „nárok“ (nikoliv právo) na náhradu škody, který není vymahatelný.⁴³ Co se týče otázky mísení soukromého a veřejného, je zde situace poněkud odlišná než u druhé kategorie (srov. dále). Samotný zákon č. 82/1998 Sb. ve svém ustanovení § 26 odkazuje na subsidiární užití občanského zákoníku, tedy předpisu soukromoprávního. Nelze tedy přehlédnout, že zákon o odpovědnosti za škodu, coby veřejnoprávní předpis předvídá specifické propojení se soukromým právem. Tím lze zčásti odbourat i námitku, podle které je „trestání“ přípustné toliko ve veřejném právu. Přiznání sankční náhrady škody se zde tudíž *pro futuro* jeví o to více pravděpodobně a legitimní.

Tři nedávné judikáty Nejvyššího soudu ČR⁴⁴ v této souvislosti sice odmítají sankční funkci náhrady škody, avšak s velice stručným odůvodněním, že takový přístup nemá v českém právním řádu oporu. Účelem přiměřeného zadostiučinění není sankcionovat či motivovat úředníky k prevenci nesprávného úředního postupu.⁴⁵ Všechna tři rozhodnutí na sebe doktrinálně navazují a týkají se právě povahy přiměřeného zadostiučinění dle zákona o odpovědnosti za škodu při výkonu veřejné moci (konkrétně za nepřiměřenou délku řízení a za nezákonnou vazbu). Ani v jednom z nich se však nevyskytuje podstatný argument proti sankční povaze přiměřeného zadostiučinění. V nejstarším judikátu Nejvyšší soud ČR pouze arbitrárně konstatoval, že přiměřené zadostiučinění je „prostředek reparační a nikoliv sankční“.⁴⁶ V následujících dvou rozhodnutích potom Nejvyšší soud ČR pouze odkazuje na tento svůj starší výrok coby zdroj legitimacy svého

⁴¹ Srov. ustanovení § 26 zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

⁴² Viz např. rozhodnutí Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 1612/09 ze dne 23. 2. 2010 či komentář k tomuto rozhodnutí: NĚMČÁK, V. Odpovědnost veřejné moci za škodu jako materie veřejného práva. *Právník*, roč. 152, č. 3, s. 222–234.

⁴³ Srov. ustanovení § 14 a § 15 zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem.

⁴⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 1796/2011 ze dne 15. 3. 2012, dále např. rozhodnutí sp. zn. 30 Cdo 3936/2010 ze dne 15. 12. 2011 či rozhodnutí sp. zn. 30 Cdo 2434/2010 ze dne 16. 8. 2011.

⁴⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 3936/2010 ze dne 15. 12. 2011. S odkazem právě na toto starší rozhodnutí (přijmeme-li, že názor Nejvyššího soudu ČR se posunul ve prospěch existence sankční funkce) pak bylo překvapivé a dle mého názoru nesprávně odmítnuto uvážení sankční funkce a s tím souvisejícího zvýšení náhrady škody v mediálně známé kauze p. Šafránka. Ten byl zásadním a nezákonným pochybením policejních orgánů i soudu odsouzen k nepodmíněnému jednoletému trestu odnětí svobody, aby následně celých 18 let žil s nálepkou sexuálního násilníka a vyděrače, tedy až do zrušení tohoto nezákonného rozhodnutí. Toto rozhodnutí bylo přitom vydáno až v roce 2013, tj. v době, kdy již celá řada rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sankční na preventivní funkci přiměřeného zadostiučinění připustila. Srov. rozhodnutí Obvodního soudu pro Prahu 2 sp. zn. 10 C 45/2012 ze dne 4. 2. 2013.

⁴⁶ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 2434/2010 ze dne 16. 8. 2011.

úsudku. Nijak se tudíž ani nevypořádává s otázkou, zda byl žalovaný delikt protiústavní, represivní či svévolný, což by bylo z hlediska posouzení přípustnosti druhé kategorie v našem právu jistě přínosné.

Nejvyšší soud ČR se dosud nijak nevypořádal se zde již citovaným nálezem Ústavního soudu z března letošního roku,⁴⁷ který připouští sankční povahu náhrady škody v případech „protiústavního“ poškození žalobce. Lze tedy tušit, že bude jen otázkou času, kdy se tato otázka dostane na pořad dne a kdy se některý z českých soudů přikloní k výkladu Ústavního soudu a sankční či preventivní složku náhrady škody žalobci přizná též ve formě peněžitého plnění. Jistě není náhodou, že jinak velice zřídka otázka sankční náhrady škody se v domácí judikatuře objevuje právě v souvislosti s typem jednání spadajícím obsahově pod tuto druhou kategorii.

4. SANKČNÍ NÁHRADU ŠKODY VÝSLOVNĚ PŘIPOUŠTÍ ZÁKON

Poslední, třetí kategorie Lorda Devlina, představuje případy, kdy je „sankční náhrada škody výslovně připuštěna v zákonné úpravě“. V tomto smyslu je poměrně přelomovým nový britský zákon *Crime and Courts Act 2013* (c. 22) z letošního roku, který sankční náhradu škody explicitně připouští.⁴⁸ Podle ustanovení s 34 až s 36 tohoto zákona je možné přiznat sankční náhradu škody proti vydavateli, který ve svém médiu zveřejnil difamující či jinak poškozující informaci.⁴⁹ Britský parlament tu jasně potvrzuje existenci a potřebnost sankční náhrady škody jako mj. preventivního a regulačního nástroje.

Výše sankční náhrady škody má být přitom přiměřená k závažnosti spáchaného deliktu.⁵⁰ Zároveň se zde stanoví, že je sankční náhradu škody možné přiznat bez ohledu na to, zda byla přiznána jakákoliv další náhrada.⁵¹ Tato poslední podmínka představuje významný posun směrem k univerzalitě této sankce. Doposud bylo sankční náhradu škody možné přiznávat pouze v případech, kde žalobci svědčila alespoň nějaká, byť sebemenší, kompenzační náhrada. Nový zákon však tuto podmínku ruší a sankční náhradu škody tím v určitém smyslu redefinuje, čímž automaticky vyvstává otázka, zda dojde k rozštěpení zákonné a *common law* úpravy, či naopak k jejich doktrinálnímu sjednocení. V další části proto ukáži, proč se domnívám, že by anglická právní teorie měla sledovat spíše zákonnou předlohu.

V současném českém právu výslovnou úpravu sankční náhrady škody nenajdeme. Tento institut tak lze v našem právu dovodit nanejvýš interpretací zákonných ustanovení o náhradě škody, tj. například právě výkladem pojmu přiměřeného zadostiučinění (viz výše).

⁴⁷ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 1586/09 ze dne 6. 3. 2012.

⁴⁸ Pro úplnost lze dodat, že sankční náhradu škody připouští též Reserve and Auxiliary Forces Act 1951, s 13(2), a to za protiprávní odnětí statků (*conversion*) chráněných tímto zákonem. Toto ustanovení má však v praxi velice malé či téměř žádné uplatnění, proto se mu zde nebudu blíže věnovat.

⁴⁹ Další podmínkou pro možnost přiznání sankční náhrady škody je to, že vydavatel se dobrovolně nepodřídí regulačnímu orgánu (podobný naší Radě pro rozhlasové a televizní vysílání). Tento orgán totiž může vydavatelům ukládat správní pokuty až do výše 1 milionu liber. Smyslem daného ustanovení je tak především urychlit a zjednodušit způsob řešení mediálních sporů, a to právě skrze centrálního regulátora.

⁵⁰ Viz s 36 (1) (b) *Crime and Courts Act 2013* (c. 22): „[T]he amount must be proportionate to the seriousness of the conduct.“

⁵¹ Srov. s 34 (7) *Crime and Courts Act 2013* (c. 22): „Exemplary damages may be awarded under this section whether or not another remedy is granted.“

5. POJEM A FUNKCE SANKČNÍ NÁHRADY ŠKODY

Na základě předcházejícího textu se nyní krátce podíváme na základní pojmové a funkční znaky sankční náhrady škody. Lord Devlin v již citovaném rozhodnutí ve věci *Rookes v. Barnard* uvedl, že „[n]áhrada škody může být sankční (*punitive*) nebo exemplární (*exemplary*) [...] a není tak limitována principem kompenzace“.⁵² Samotný pojem náhrady škody se zde tedy specifikuje dvojím způsobem. Jednak je to náhrada škody jako nástroj sankční a za druhé jako nástroj exemplární. V tomto ohledu je možné si klást otázku, zda se tyto termíny po obsahové stránce shodují. Základní rozdíl spočívá v cíli, který každá z obou variant sleduje. Zatímco sankční náhrada škody je pojmově zaměřena především na potrestání škůdce (individuální represe), tedy na samotnou osobu delikventa, exemplární náhrada škody je pojmově orientována primárně směrem „od“ delikventa ke společnosti (generální prevence skrze speciální), kde má působit jako zastrahující příklad. Hlavním cílem sankční náhrady škody je tedy „potrestání“ škůdce a cílem exemplární náhrady škody je „zastrášení“ ostatních.

Oba cíle se ovšem prolínají, neboť každé rozhodnutí, jímž se poškozenému přiznává sankční náhrada škody, má zároveň normativní (obecné) účinky. Potrestání škůdce proto zpravidla zastráší ostatní, ale i samotného škůdce, od podobného jednání. Rozlišování obou pojmů tak v anglickém právu nemá prakticky zásadnějšího významu, o čemž svědčí též terminologicky rozkolísaná praxe. Anglická judikatura se kloní spíše k přívlastku „exemplární“, zatímco exekutiva užívá termín „sankční“. Ve vztahu k českému systému práva je však patrně přílehavější termín „sankční“, a to nejméně ze dvou důvodů. Za prvé mají rozhodnutí českých soudů zcela jinou povahu a publicitu než rozhodnutí anglická, byť i u nás má každé rozhodnutí do jisté míry funkci exemplární. Za druhé dosavadní česká judikatura i odborná literatura užívají shodně přívlastku „sankční“.

Jak bylo již uvedeno, spočívá soukromé právo deliktní na principu kompenzačním (*restitutio in integrum*), institut představovaný v tomto článku však tento princip prolamuje, a to ve prospěch zásady sankční. Ne vždy je totiž soukromé právo schopno zjednat adekvátní nápravu pouze za pomoci zásady kompenzační, která nachází odezvu v náhradě skutečné či zvýšené škody.⁵³ Sankční náhrada škody zde v podstatě do soukromého práva zavádí trestní prvek. Soudce Lord Wilberforce v této souvislosti prohlásil, že nevidí žádný dobrý důvod, proč by soukromé právo deliktní nemělo mít v případě specifického jednání škůdce k dispozici kvazi-trestní nástroj k potírání deliktů. Podle něj „není nic nelogického či neobvyklého [...] na zapojení sankčního prvku v soukromoprávní náhradě škody, nebo naopak, že by trestní právo, spíše než právo soukromé, vyjadřovalo společenský nesouhlas [s jednáním škůdce ...]. Anglické právo se s ohledem na svou praxi nezavázalo k žádné z podobných teorií [rozdělujících striktně soukromé a veřejné právo]: možná tak bylo moudřejší, než vůbec tušilo.“⁵⁴

Sankční náhrada škody je ale i v anglickém právu chápána jako *ultima ratio* civilního postihu a samotné soudy k jejímu přiznání svolí jedině tehdy, pokud nelze nápravu dosáhnout jinak, a zároveň, pokud jednání škůdce spadá pod některou z vymezených

⁵² *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1163.

⁵³ K termínům „skutečné“ a „zvýšené“ náhrady škody viz blíže následující část 6. (Systém náhrady škody).

⁵⁴ *Broome v. Cassell & Co* [1972] AC 1027 (HL), s. 1114.

kategorií. Je tu tak, podobně jako v trestním právu, zdůrazněna subsidiarita této civilní represe. Sám Lord Devlin v rozhodnutí *Rookes v. Barnard* prohlásil, že k přiznání sankční náhrady škody nepostačuje, že deliktní jednání spadá pod některou ze tří uvedených kategorií. Zároveň totiž musí být splněno hned několik dalších podmínek. V první řadě lze sankční náhradu škody přiznat tehdy a jen tehdy, pokud kompenzační částka náhrady škody nepostačuje k potrestání tohoto činu škůdce.⁵⁵ Jinými slovy, že nedokáže škůdce poučit o naprosté nepřipustnosti jeho jednání. Proto například anglický soud nepřiznává sankční náhradu tam, kde zároveň nebude udělena, byť sebemenší, částka kompenzační.⁵⁶

Mimo to je potřeba při rozhodování o přiznání sankčního typu náhrady škody posoudit, zda je žalobce skutečně „obětí“ trestuhodného jednání škůdce, tzn., zda je jeho obětí přímou.⁵⁷ Sankční náhradu škody nelze přiznat kupříkladu někomu, kdo v televizní relaci uvidí takové trestuhodné jednání a cítí se jím být poškozen. Zásadně se tak zkoumá příčinná souvislost mezi škodou a jednáním škůdce. Tato podmínka však paradoxně přisvědčuje spíše kompenzačnímu nežli sankčnímu principu, neboť se vyžaduje, aby zde byla určitá korelace mezi porušeným právem žalobce a přiznanou částkou.

Dalším výrazným omezením je pak přiměřenost výše přiznané sankční náhrady škody. Takto přisouzená částka by nikdy neměla přesáhnout výši pokuty za podobné jednání sankcionovatelné veřejným právem.⁵⁸ Sankční náhrada škody totiž představuje v rukou soudu velice silný nástroj, který musí být užíván obezřetně. Nelze ji proto přiznat ani v případech, které dokáže napravit trestní či správní postih.

Až pokud jsou splněny všechny výše uvedené podmínky, může aplikace tohoto institutu připadat v úvahu. Soud potom rozhodne o výši přiznané částky, a to na základě jednak majetkových poměrů škůdce a dále podle povahy a závažnosti spáchaného deliktu. „[V]še co zvyšuje nebo snižuje závažnost jednání škůdce je zde relevantní.“⁵⁹ Je proto zřejmé, že i rozhodování o samotné výši sankční náhrady škody je ovládáno poněkud netradičními principy. Nepřihlíží se zde totiž primárně k velikosti ztráty poškozeného, jako je tomu u klasické náhrady škody.

Na základě výše uvedeného lze formulovat následující obecnou pojmovou definici sankční náhrady škody:

Sankční náhrada škody se poškozenému, který je obětí deliktu spadajícího pod jednu ze tří kategorií případů (represivní, svévolné či protiústavní jednání úřední osoby; vypočítavé jednání za účelem zisku, který dostatečně přesáhne výši případné kompenzace za vzniklou škodu; sankční náhradu škody výslovně připouští zákon), přiznává

⁵⁵ *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1227–1228.

⁵⁶ Viz např. *Watkins v. Home Office and others* [2006] UKHL 17. V této kauze šlo o překročení pravomoci při výkonu veřejné moci (*misfeasance in public office*), když vězeňská služba nedovoleně kontrolovala příchozí poštu žalobce. Z tohoto jednání však žalobci nevznikla žádná škoda. Stejně tak mu nemohlo být přiznáno právo na nominální náhradu škody deklarující porušení práva. Soudy totiž dovodily, že subjektem práva na ochranu listovního tajemství je zde odesílatel, a nikoliv příjemce pošty. Překročení pravomoci při výkonu veřejné moci přitom není delikt žalovatelný *per se*, tj. delikt, pro nějž by bylo možné vyslovit porušení práva (a přiznat nominální náhradu škody), aniž by jím byla způsobena škoda. Přestože tak jednání vězeňské služby jasně spadalo pod prvou Devlinovu kategorii, sankční náhrada škody tu nemohla být přiznána, neboť nebyla přiznána ani žádná kompenzace. K pojmu nominální náhrady škody srov. další část tohoto článku.

⁵⁷ *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1227; *Ashley v. Chief Constable of Sussex Police* [2008] 1 AC 962.

⁵⁸ Srov. např. *Thompson v. Commissioner of Police of the Metropolis* [1997] 2 All ER 762, s. 763, 776.

⁵⁹ *Rookes v. Barnard* [1964] AC 1129 (HL), s. 1228.

za účelem potrestání či zastrašení škůdce, avšak jen pokud toho nelze dosáhnout pomocí kompenzace, a to ve výši, která rozumně zohledňuje všechny okolnosti zvyšující či snižující závažnost deliktu.

Zdá se tedy, že sankční náhrada škody pojmově vylučuje kompenzaci. To je ostatně terčem nejčastější kritiky tohoto institutu. Bez kompenzačního principu totiž nedokážeme ospravedlnit přiznanou částku, neboť zde chybí vzájemnost mezi náhradou a újmou. Navíc tím vytváříme striktní a umělé oddělení jednotlivých funkcí deliktního práva. Je tomu tak ale doopravdy? Vylučuje pojem sankční náhrady škody skutečně princip kompenzace?

Z historického pohledu nelze sankční (*punitive*) a kompenzační funkci náhrady škody takto oddělovat. Je pravdou, že různé nástroje mají různé převažující funkce, avšak žádná z nich není funkcí výlučnou.⁶⁰ Náhrada škoda má tudíž mnohem více cílů, a to například kompenzaci, zastrašení, prevenci, sankci (potrestání), rehabilitaci (vindikaci) práva či deklaraci jeho porušení. Idea penalizace přitom spadá na první pohled jasně do oblasti trestního či veřejného práva, přičemž v soukromém právu představuje zcela anomální způsob nápravy. Podíváme-li se ovšem na vývoj deliktního práva, nemusí být tento dualistický přístup zcela samozřejmý.⁶¹

Římské právo v tomto smyslu znalo pouze jeden druh obligace – *delictum*. Tento závazek lze obecně charakterizovat jako úmyslný akt bezpráví. V návaznosti na to, zda je potom porušen zájem soukromý či veřejný, se tyto delikty dělily na tzv. *delicta privata* a *delicta publica*. Z hlediska sankční náhrady škody je zajímavý především způsob odškodnění, které římské právo uplatňovalo právě u soukromých deliktů. Poškozená strana mohla totiž původně vykonat na škůdci soukromou mstu a za jeho delikt jej potrestat. Teprve postupem času bylo delikventovi umožněno, aby se ze svého trestu vyplatil (počátky peněžité náhrady). Taková částka měla nicméně pramálo co do činění s kompenzací vzniklé újmy. Spíše se jednalo o alternativní formu trestu.⁶² Z práva poškozeného na potrestání škůdce se postupně vyvinula specifická forma žalobního nároku, jehož petit zněl na úhradu peněžitého trestu (*poena*).⁶³ Výše této pokuty se odvíjela od druhu spáchaného bezpráví a v případech zásahu do majetkových práv šlo zpravidla o několika-násobek ceny poškozené věci.⁶⁴

Zásadní posun směrem k modernímu, kompenzačnímu pojetí náhrady škody můžeme spatřovat až s rozvojem nedbalostních deliktů a především s koncepcí objektivní odpovědnosti, u níž jde zavinění škůdce zásadně stranou.⁶⁵ Odpovědnostní vztah již

⁶⁰ Viz např. BURROWS, A. S. *Remedies for Torts and Breach of Contract*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2004, s. 10, či EDELMAN, J. *Gain-Based Damages*. Portland: Hart Publishing, 2002, s. 4.

⁶¹ Viz MCGREGOR, H. Compensation versus Punishment in Damages Awards. *The Modern Law Review*. 1965, Vol. 28, no. 6, s. 629; WAGNER, G. Punitive Damages in European Private Law. In: J. H. Basedow – R. Zimmerman (eds.). *Handbook of European Private Law*. [n.d.], vyjde, s. 2 (dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=1766113>> [01.06.2013]).

⁶² ELISCHER, D. Ke genezi a vývoji konceptu individuální občanskoprávní odpovědnosti za škodu. In: B. Havel – V. Pihera (eds.). *Soukromé právo na cestě: eseje a jiné texty k jubileu Karla Eliáše*. Praha/Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, s. 121.

⁶³ WAGNER, G., op. cit. v pozn. 61, s. 2.

⁶⁴ ELISCHER, D., op. cit. v pozn. 62, s. 123; Srov. také GORDLEY, J. *Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 163.

⁶⁵ MCGREGOR, H., op. cit. v pozn. 61, s. 629.

nelze legitimně založit ve vztahu k jednání a svobodně vůli delikventa. Napříště se tak odpovědnost za škodu váže k vzniku škody, přičemž právo se má snažit dosáhnout rovnováhy, tj. v ideálním případě dostat poškozeného do pozice, jako kdyby nikdy žádný delikt nebyl spáchán.

Zavedením kompenzačního principu náhrady škody přesto nikdy neztratila na legitimitě úvaha o sankcionovatelnosti delikventa za hrubé porušení soukromého práva poškozeného, tedy za vlastní bezpráví. Sankce, resp. sankční náhrada škody je přitom legitimní s ohledem na závažnost spáchaného deliktu. Tomu ostatně odpovídají úvahy jak anglických, tak českých soudů při určování výše sankční náhrady škody, resp. přiměřeného zadostiučinění s ohledem na jeho sankční funkci. I zmíněné zákonné zachycení sankční náhrady škody (*Crime and Courts Act 2013*) ospravedlňuje výši přiznané částky právě v návaznosti na závažnost deliktu.

Závažnost deliktu lze přitom vyjádřit jako materiální složku bezpráví, tj. jakousi kompenzovatelnou újmu. Vedle čistě deklaratorního aspektu soudního rozhodnutí, který formálně stvrdí porušení soukromého práva poškozeného a tím jej rehabilituje, lze o sankční náhradě škody uvažovat jako o rehabilitaci materiální složky bezpráví, tj. závažnosti spáchaného deliktu. Z takového pohledu se sankční náhrada škody jeví jako zcela legitimní nástroj soukromoprávní ochrany. To ale mj. znamená, že přiznaná částka nijak nesouvisí se vzniklou škodou, která by byla kompenzovatelná pomocí jiných tradičních nástrojů soukromého práva. Jinými slovy, důvod, aby přípustnost sankční náhrady škody byla i nadále vázána na splnění podmínky, že nápravy nelze dosáhnout pomocí kompenzace, odpadá. Současná anglická legislativa tento argument velice správně reflektuje, když zmíněnou podmínku opouští a umožňuje přiznání této náhrady bez ohledu na použitelnost jakéhokoliv dalšího nástroje soukromoprávní ochrany.⁶⁶

Někteří autoři v této souvislosti hovoří o tripartitě nástrojů soukromoprávní ochrany – instituty založené na ztrátě žalobce (materiální či imateriální); instituty založené na zisku žalovaného; instituty založené na porušení práva žalobce. A právě sankční náhrada škody by patřila mezi nástroje založené na porušení práva žalobce.⁶⁷ V souladu s tím lze uvést jakousi legální pojmovou definici sankční náhrady škody, s níž se náš institut přiměřeného zadostiučinění do určité míry překrývá:

Sankční náhrada škody se poškozenému, který je obětí nepřístojného jednání delikventa, přizná za účelem potrestání a zastrašení škůdce, a to ve výši zajišťující rehabilitaci jeho porušených práv, tj. s ohledem na všechny okolnosti zvyšující či snižující závažnost spáchaného deliktu.

Koncept přiměřeného zadostiučinění se od sankční náhrady škody zároveň zásadně odlišuje, a to tím, že v sobě zahrnuje nejen rehabilitaci (případně deklaraci) porušeného práva, ale též náhradu nemateriální újmy. V samotném soudním rozhodnutí, potažmo v jeho výrokové části však tyto elementy od sebe není možné rozlišit. V tomto smyslu nelze oba nástroje v žádném případě ztotožňovat. Na druhou stranu má rehabilitační (vindikační) pojetí sankční náhrady škody velice blízko k sankční složce přiměřeného zadostiučinění.

⁶⁶ Viz s 34 (7) *Crime and Courts Act 2013* (c. 22).

⁶⁷ Srov. Lord SCOTT. *Damages. Lloyd's Maritime and Commercial Law Quarterly*. 2007, Vol. 4, no. Nov. s. 465–473.

Domnívám se tedy, že pro částku přiměřeného zadostiučinění, která přesahuje (dle úvahy soudu) nemateriální újmu poškozeného,⁶⁸ je namísto inspirovat se zkušenostmi s aplikací sankční náhrady škody v anglickém právu, a nikoliv tento institut dogmaticky odmítat.⁶⁹ Z toho důvodu nyní alespoň krátce uvedu, jaká je pozice sankční náhrady škody v systému anglického práva.

6. SYSTÉM NÁHRADY ŠKODY

Obecně lze předeslat, že náhradu škody v anglickém právu vždy představuje peněžitá částka odpovídající škodě způsobené spáchaným deliktem. Náhrada škody sleduje teoreticky hned několik cílů. Nejdůležitějším cílem je kompenzace, tj. snaha dostat poškozeného do pozice, ve které by se nacházel, pokud by býval delikt nebyl nikdy spáchán.⁷⁰ Náhradu škody lze pak dělit na tzv. obecnou a zvláštní.⁷¹ Obecnou náhradu škody lze přiznat tam, kde bylo možné rozumně předpokládat, že jednání škůdce povede ke vzniklé škodě. Jinými slovy obecná náhrada škody předpokládá, že z deliktního jednání přirozeně vyplývá určitá ztráta, která je pak náhradou kompenzována. Zvláštní náhrada škody naopak dopadá na takovou ztrátu žalobce, jejíž vznik škůdce nemohl rozumně předpokládat.

Důsledek tohoto rozdělení je převážně procesní. Obecnou škodu, co do typového základu totiž žalobce nemusí ve svém návrhu předem specifikovat, protože vznik tohoto typu škody se předpokládá. Soud se samozřejmě následně bude v dokazování zabývat její výší. Naproti tomu zvláštní náhradu škody musí žalobce co do základu přesně specifikovat již v žalobním návrhu, jinak mu nebude moci být přiznána. Jedná se vlastně o ochranu žalovaného před nečekaným rozhodnutím.

Sankční náhradu škody lze v tomto smyslu zařadit do skupiny první (obecná náhrada škody), neboť postihuje především případy úmyslného jednání škůdce, které je navíc velice úzce vymezeno. To znamená, že škůdce musel předvídat, že jeho jednání založí právo poškozeného na přiznání sankční náhrady škody (jako typu). Na druhou stranu však sankční náhrada škody nezohledňuje rozsah ztráty či újmy poškozeného, a proto se uvedeným dvěma kategoriím spíše vymyká.

Vedle tohoto základního rozdělení (podle předvídatelnosti škody) lze náhradu škody dělit podle způsobu výpočtu její výše. Tuto terminologii ostatně nejčastěji užívají i samot-

⁶⁸ A to ať už v základní, či zvýšené míře (*aggravated damages* – viz dále), neboť i institut *aggravated damages* je považován za nástroj čistě kompenzační, tj. nahrazuje nemajetkovou újmu. Srov. LAW COMMISSION. *Aggravated, Exemplary and Restitutionary Damages. Sixth Programme of Law Reform: Damages.* [n. d.]: Law Commission for England and Wales, 1997, s. 10–27; či z jiného pohledu BEEVER, A. *The Structure of Aggravated and Exemplary Damages.* *Oxford Journal of Legal Studies.* 2003, Vol. 23, no. 1, s. 90.

⁶⁹ Podobný vzor bychom mohli najít ale též v tzv. rehabilitační náhradě škody (*vindictory damages*), která je přiznávána v případě porušení ústavních práv žalobce a která je se sankční náhradou ztotožňována (srov. např. PEARCE, D. – HALSON, R. *Damages for Breach of Contract: Compensation, Restitution and Vindication.* *Oxford Journal of Legal Studies.* 2008, Vol. 28, no. 1, s. 86; VENTOSE, E. D. *Damages for Constitutional Infringements: Compensation and Vindication.* *Commonwealth Law Bulletin.* 2010, s. 245; STEVENS, R. *Torts, Rights and Losses.* *Law Quarterly Review.* 2006, Vol. 122, no. Oct. či Lord SCOTT, op. cit. v pozn. 67.

⁷⁰ *Livingston v. Rawyards Coal Co* (1880) 5 App Cas 25, s. 49.

⁷¹ MARKESINIS, B. – DEAKIN, S. – JOHNSTON, A. *Markesinis and Deakin's Tort Law.* 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012, s. 941.

né soudy při označení toho kterého typu náhrady škody, již v daném případě (ne)přiznají. Sankční náhrada škody tu tak stojí vedle tzv. (i) náhrady skutečné, zejména hmotné škody (*substantial damages*), (ii) zvýšené náhrady škody (*aggravated damages*), (iii) nominální náhrady škody (*nominal damages*), (iv) „pohrdlivé“ náhrady škody (*contemptuous damages*)⁷² a dále tzv. (v) restituční náhrady škody (*restitutionary damages*).⁷³

U prvních dvou druhů náhrady škody dominuje kompenzační princip. Rozdíl je mezi nimi především v typu újmy, kterou nahrazují. Skutečná škoda se hradí všude tam, kde je možné vypočíst skutečnou ztrátu poškozeného a hradí se v plné výši. Jedná se v zásadě o obdobu náhrady skutečné škody a ušlého zisku u nás.

Zvýšená náhrada škody se hradí zpravidla tam, kde nelze hodnotu škody (ztráty) dostatečně přesně vyjádřit. Typickým příkladem bude žaloba na ochranu osobnosti, ale také podvod nebo rasová či sexuální diskriminace. Stále zde ale platí kompenzační princip – nahrazuje se vlastně imateriální psychická újma (stres, zraněné city, porušená důstojnost, pověst apod.). Pro výpočet její výše se přihlíží zásadně k jednání škůdce. V tomto smyslu je vlastně zvýšená náhrada škody velice podobná té sankční, kde je chování škůdce rovněž relevantní. Odlišnost je v tom, že u zvýšené náhrady škody se k chování škůdce sice přihlíží, ale není rozhodující, kdežto u sankční náhrady škody je vždy rozhodující. Ve své závěrečné zprávě navrhla Law Commission přejmenovat zvýšenou náhradu škody na náhradu za citové strádání,⁷⁴ čili lze vidět určitou paralelu mezi tímto institutem a naší náhradou nemajetkové újmy.

Další paralelu mezi zvýšenou a sankční náhradou škody můžeme spatřovat v tom, že pro principiální nepřesnost výpočtu zvýšené náhrady škody, která vyplývá z nemajetkové povahy vzniklé škody, tak vlastně v důsledku vůbec nemusí být dodržena zásada kompenzační, ale právě naopak může dojít k jakési nad-kompensaci poškozeného, která svou povahou hraničí s určitou formou trestu. Jak už bylo ale řečeno, má zvýšená náhrada škody, na rozdíl od sankční náhrady škody, která „trestá“ jednání škůdce, za úkol primárně kompenzovat nemajetkovou újmu. Klíčové proto je, zda nedošlo k porušení principu kompenzace, který je pro zvýšenou náhradu škody určující.

Nominální a „pohrdlivá“ náhrada škody hrají spíše roli deklaratorní než kompenzační. Nominální náhrada škody je přiznávána v případech, kdy žalovaný porušil právo žalobce, avšak tímto jednáním nevznikla žádná reálná škoda, nebo pokud žalobce její vznik neprokázal. Mohou sem spadat též případy, kdy žalobci škoda sice vznikne, ale nepodaří se mu prokázat příčinnou souvislost s deliktním jednáním žalovaného, anebo případy, kdy má soud pouze určit, zda došlo k porušení práva, či ne. V takovém případě dojde v rozhodnutí k vyslovení porušení práva a soud přizná nominální náhradu škody ve výši pouze několika málo liber.⁷⁵ Nutno však podotknout, že vedle toho je úspěšnému žalobci protistrana povinna nahradit rovněž náklady litigace. Nominální náhrada škody tak

⁷² Tyto první čtyři kategorie rozlišuje např. MARKESINIS, B. – DEAKIN, S. – JOHNSTON, A., op. cit. v pozn. 71.

⁷³ Nově se v *common law* hovoří také o *vindictory damages*, které jsou přiznávány jako kompenzace i trest za porušení ústavních práv žalobce. Tato kategorie se však přímo nedotýká samotné Anglie, ale především ostrovních zemí Commonwealthu. Anglie totiž, jak známo, nemá psanou ústavu. Blíže k tomu viz např. McBRIDGE, N. J. – BAGSHAW, R. *Tort Law*. 4th ed. Harlow: Pearson, 2012, s. 820–31; VENTOSE, E. D., op. cit. v pozn. 69 či BAGSHAW, R. *False Imprisonment – Vindictory Damages*. *Student Law Review*. 2011, [n.d.], s. 2–3.

⁷⁴ LAW COMMISSION., op. cit. v pozn. 68, s. 10–27.

⁷⁵ Zpravidla ve výši do £ 10.

v anglickém právu de facto představuje především jakýsi „klínek na zavěšení náhrady nákladů řízení“.⁷⁶

Dalším, velice důležitým smyslem nominální náhrady škody je to, že otevírá cestu k navazujícím nástrojům ochrany, a to ke zvýšené či sankční náhradě škody. Přiznání nominální náhrady škody je tudíž je možno chápat jako jakousi rehabilitaci či kompenzaci za porušené právo žalobce. Jedině tak lze systematicky zdůvodnit, proč je v návaznosti na nominální náhradu škody možné přiznat škodu sankční. Ta je totiž, jak bylo výše uvedeno, pojmově vázána na splnění podmínky, že přiznaná kompenzace není postačující k prosazení sankčního principu.

V rámci deliktního práva je nominální náhrada škody přiznávána v případech deliktů žalovatelných *per se*, tj. takových, kde žalobce nemusí prokazovat svou ztrátu, neboť škodlivost, resp. vznik škody z jednání žalovaného se u těchto druhů deliktů předpokládá. Příkladem jednání žalovatelného *per se* může být urážka na cti trvalého, zpravidla písemného charakteru (*libel*). Oproti tomu příkladem deliktního jednání, které není žalovatelné *per se*, může být pomluva (*slander*), jejíž povaha spočívá v dočasnosti poškozujícího sdělení. Pomluva bude proto zpravidla jen ústní a žalobce u ní bude muset prokázat zvláštní (*special*) škodu, na jejímž základě mu bude moci být náhrada škody přiznána.

Takovýto přístup bývá často kritizován, jelikož přiznání náhrady škody tu často závisí na štěstí delikventa. U některých deliktů nemusí skutečná škoda vzniknout pouze dílem náhody.⁷⁷ K porušení práva přesto dojde vždy, a tudíž by mělo poškozenému svědčit alespoň právo na deklaratorní rozsudek bez ohledu na to, zda tu byla skutečná škoda či ne. V souladu s uvedenou argumentací pak právě nový anglický zákon formuluje sankční náhradu škody jako na nominální škodě nezávislý nástroj ochrany.⁷⁸

„Pohrdlivá“ náhrada škody pak představuje pouze symbolickou částku,⁷⁹ která nepokryje prakticky žádnou reálnou ztrátu či škodu na straně žalobce a kterou soud žalobci přizná pouze proto, že došlo k porušení práva žalobce. Jako příklad zde lze uvést spor mezi Brucem Grobbelaarem, brankářem fotbalového klubu Liverpool F. C., a deníkem The Sun.⁸⁰ Bruce Grobbelaar zažaloval The Sun za to, že jej na svých stránkách obvinil z přijetí úplatku, za který měl Grobbelaar umožnit soupeři vstřelit branku. Grobbelaarovi byla soudem prvního stupně sice přiznána náhrada škody ve výši £ 85 000, avšak vyšší instance tuto náhradu snížily, a to na pouhou £ 1. Důvodem bylo podle soudu to, že jakkoliv byl Grobbelaar křivě nařčen z úplatkářství, jeho skutečné chování na hřišti neodpovídalo standardům mravného a čestného fotbalisty, čímž vážně ohrozil důstojnost samotného fotbalu a nepřímo podryl důvěru a oddanost tisíců fanoušků.⁸¹ Soud dal tak přiznáním pouze této „pohrdlivé“ náhrady škody jednoznačně najevo svůj nesouhlas s tím, že Grobbelaar ve svém postavení vůbec deník The Sun žaloval. Vedle toho navíc musel Grobbelaar uhradit dvě třetiny nákladů řízení žalovaného.

⁷⁶ *Halsbury's Laws of England*. 5th ed. Vol. 12. [n.d.]; LexisNexis, 2012, odst. 813.

⁷⁷ Viz např. TODD, S. A New Zealand Perspective on Exemplary Damages. *Common Law World Review*. 2004, Vol. 33, no. 3, s. 268; STEVENS, R. *Torts and Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 88–91; či FELDMAN, D. Consequences of Administrative Unlawfulness. *The Cambridge Law Journal*. 2012, Vol. 71, no. 1.

⁷⁸ Viz s 34(7) Crime and Courts Act 2013 (c. 22).

⁷⁹ Často jde pouze o částku ve výši odpovídající minci nejnižší nominální hodnoty.

⁸⁰ *Grobbelaar v News Group Newspapers Ltd* [2002] 1 WLR 3024.

⁸¹ *Ibid.*, s. 3036.

Na rozdíl od skutečné a zvýšené náhrady škody v našem domácím právu tu nominální ani „pohrdlivou“ nenajdeme. Přesto lze určitou podobnost vidět v pravidlech civilního soudního řízení, kdy lze přiznat náklady tohoto řízení žalobci (a to i v plné výši), jestliže je jeho žaloba úspěšná alespoň co do svého základu. De facto jsou tu tak náklady litigace rovněž navázány na jakousi deklaraci porušení práva žalobce, podobně jako tomu je u nominální náhrady škody. Co se týče „pohrdlivé“ náhrady škody, domnívám se, určitou její podobu představuje ustanovení § 150 občanského soudního řádu, podle nějž soud nemusí z důvodů hodných zvláštního zřetele přiznat zcela nebo zčásti náhradu nákladů řízení, které by takové straně jinak náležely. Typickým příkladem takového důvodu je rozpor s dobrými mravy. Na rozdíl od anglického práva je u nás zdůrazněn procesní aspekt tohoto institutu. Hmotněprávní ekvivalent „pohrdlivé“ náhrady škody v českém právu nenajdeme.

Poslední typ, restituční náhrada škody, je pak institut velice podobný našemu pojetí bezdůvodného obohacení, resp. jeho vydání. Podstata restituční náhrady škody totiž spočívá ve vydání prospěchu získaného deliktním jednáním. V rámci této kategorie někteří rozlišují dále mezi (a) restituční (*restitutionary*) náhradou škody v užším smyslu, jejímž cílem je náprava nelegitimního převodu určité hodnoty přiřazené poškozenému na škůdce, a tzv. (b) vydávací (*disgorgement*) náhradou škody, která spočívá ve vydání výnosu škůdce, který získal díky svému deliktnímu jednání a který však nepochází z majetku poškozeného.⁸² Rozdíl mezi oběma kategoriemi je tom, že zatímco v případě restituční náhrady škody musí být poškozený ochuzen, v případě té vydávací tomu tak není. Zdálo by se tudíž, že vydávací náhrada škody může zajistit nápravu u mediálních, difamačních deliktů, neboť nabízí možnost, jak připravit delikventa o jeho nelegitimní zisk.

Na rozdíl od sankční náhrady škody je ovšem ta restituční vždy založena na obohacení (zisku), a ne na porušení práva, tudíž přirozeně sleduje jiné cíle. S tím souvisí též odlišný způsob výpočtu přiznané částky, která není u sankční náhrady škody omezena ziskem, avšak i přesto je stále ve vztahu k závažnosti jednání škůdce přiměřená a ospravedlnitelná.

Celkově lze shrnout, že systém anglického práva v oblasti náhrady škody představují čtyři základní pilíře, a to (i) skutečná (kompenzační) náhrada škody, (ii) zvýšená (kompenzační) náhrada škody, (iii) sankční náhrada škody a (iv) restituční náhrada škody. Na první pohled by se tak mohlo zdát, že sankční náhrada škody je zbylým třem koncepcím rovnocenným partnerem. To ovšem platí patrně pouze co do jejich doktrinárního zdůvodnění. V praxi je sankční náhrada škody používána velice zřídka, a to nejen z důvodu častého mimosoudního vyrovnání, kterým se velké množství soukromých sporů v Anglii končí, ale též proto, že její přiznání je vázáno na splnění přísných podmínek. Empirické výzkumy z počátku 90. let dokazují, že například ve Spojených státech amerických je sankční náhrada škody přiznávána pouze v minimu případů (navzdory obecnému mínění). Ve skutečnosti je to asi jenom ve 2 až 4 %⁸³ úspěšných žalob na náhradu škody. Není důvod domnívat se, že by tento počet byl v Anglii výrazně odlišný.

⁸² Viz např. EDELMAN, J., op. cit. v pozn. 60.

⁸³ MALLOR, J. – ROBERTS, B., op. cit. v pozn. 20, s. 1005.

7. DALŠÍ VÝVOJ

Od vynesení přelomového rozhodnutí *Rookes v. Barnard* uplynulo již více než 50 let a přístup anglického soudnictví k sankční náhradě škody se od té doby ustálil na zmíněných třech kategoriích, které dále nebyly nijak rozšiřovány. Počátkem 90. let se šířila všeobecná nechuť k sankční náhradě škody, a to zejména pod vlivem soudní praxe Spojených států amerických, odkud přicházely zprávy o šokujících a enormních částkách takovéto náhrady škody. Jedním z hlavních argumentů pro odmítnutí sankční náhrady škody se tak stala její nepředvídatelnost, a to jak co do přiznání, tak co do její výše.

Anglické právo ve stejné době reagovalo na řadu svých nedostatků profesionalizací soudnictví, kdy poroty „z lidu“, dříve pro anglické *common law* velice příznačné, dnes již prakticky nerozhodují žádné odborné otázky. Mezi ně by pak patřila právě i otázka, zda žalované jednání spadá pod jednu z kategorií, které umožňují přiznat sankční náhradu škody. Takový posun můžeme hodnotit pozitivně, protože například ve sporech typu *obyčejný člověk v. bohatá korporace* by laická porota stěžela své emoce stranou.⁸⁴

Přesto se stále projevovaly určité tendence k odmítnutí či alespoň omezení sankční náhrady škody, což našlo své vyjádření i v judikatuře. V roce 1993 byl ve věci *AB v. South-West Water Services Ltd*⁸⁵ vysloven názor, že institut sankční náhrady škody je třeba aplikovat maximálně restriktivně, a proto by pod Devlinovy tři kategorie neměly být podřazovány delikty, za které anglické *common law* nepřiznalo sankční náhradu škody již před rozhodnutím ve věci *Rookes v. Barnard*. Sankční náhradu škody bylo tak možné přisoudit pouze tam, kde již byla přiznána dříve. Podle tohoto rozhodnutí byl případ *Rookes v. Barnard* interpretován jako pouhé obecné shrnutí předchozího práva, tedy jako deskripce předchozích sporů, a nikoliv jako vytváření práva nového. V podstatě tak došlo k jakémusi zmrazení práva, a to především v zájmu zachování právní jistoty. Tento stav ovšem netrval dlouho.

Již v roce 2001 se objevilo přelomové rozhodnutí *Kuddus v. Chief Constable Leicester-shire*,⁸⁶ ve kterém byl nově zavedený restriktivní trend z roku 1993 tvrdě kritizován. Podle tohoto rozhodnutí by bylo krátkozraké vyměnit právo založené na obecných principech Lorda Devlina za právo spočívající pouze na náhodné množině případů, které se dostaly až k soudu. Tak důležitý úkol, jako je prosazování práva, totiž nemůže být ponechán na zcela nahodilých okolnostech. Anglické právo se tudíž vrátilo zpět k dřívějšímu přístupu a až dodnes opět prosazuje normativní interpretaci případu *Rookes v. Barnard*. Jinými slovy lze tedy sankční náhradu škody přiznat za jakýkoliv delikt, který splňuje test tří kategorií.

Budoucnost sankční náhrady škody byla a je v Anglii permanentně diskutována. Sankční náhrada škody hraje na jednu stranu nezastupitelnou roli v případech bezohledného jednání delikventů, se kterými se neumí vypořádat trestní právo. Na druhou stranu nelze zastřít, že tento institut v jistém smyslu stírá právě hranice mezi civilním

⁸⁴ Silnější postavení poroty ve Spojených státech amerických může být jedním z důvodů, proč je zde sankční náhrada škody přiznávána častěji než v Anglii.

⁸⁵ [1993] 1 All ER 609 (CA).

⁸⁶ [2001] UKHL 29 a [2002] 2 AC 122.

a trestním právem. Důrazným argumentem proti přípustnosti sankční náhrady škody tak může být například to, že v civilním a trestním řízení existují naprosto odlišné procesní záruky. Sankční náhrada škody se přesto v současné Anglii stále užívá, byť velice střídavě, a jak soudy, tak legislativa na tom podle všeho nehodlají nic měnit. To vyjadřuje i názor Law Commission,⁸⁷ podle které je „zcela koherentní usilovat o dosažení účelů trestání (odškodnění, zastrašení, nesouhlas) prostřednictvím civilního práva“.⁸⁸ Její nepostradatelnou roli, byť v relativně pozměněné podobě, konečně potvrdil i nový *Crime and Courts Act 2013*.

8. EVROPSKÁ ÚPRAVA

8.1 PETL

Závěrečnou otázkou, jíž se chci v této stati věnovat, je aplikovatelnost institutu sankční náhrady škody v mezinárodním právu soukromém,⁸⁹ potažmo v evropském prostoru. Evropská skupina deliktního práva (*European Group on Tort Law*) se již od počátku 90. let snažila vytvořit jakýsi jednotný rámec evropského soukromého práva deliktního, který by ve formě soft law umožnil postupné sjednocování národních úprav. Tyto snahy našly výraz v Principech evropského deliktního práva („PETL“).⁹⁰ Ty ovšem jako takové sankční náhradu škody výslovně nezmiňují.

Jisté náznaky bychom mohli spatřovat v čl. 10:101 PETL. Ten říká, že „[n]áhrada škody slouží také účelu předcházení škodám“, což bychom mohli interpretovat právě jako „zastrašovací“ (exemplární) funkci sankční náhrady škody. Dále čl. 10:301 odst. 2) stanoví, že v případě výměry nemajetkové škody „[m]usí být stupeň zavinění škůdce musí vzat v potaz pouze, pokud významně přispěl k újmě poškozeného“. To by znamenalo, že PETL připouští, aby výše škody byla stanovena v závislosti na jednání škůdce, tj. stejně jako je tomu u sankční náhrady škody.

Přes tyto indicie, které by snad hovořily ve prospěch přípustnosti sankční náhrady škody, ale převáží spíše závěr, že tento dokument sankční náhradu škody nepřipouští. Příslušné pasáže je podle všeho totiž třeba chápat ve světle tzv. zvýšené náhrady škody, tj. takové náhrady, která stále ctí kompenzační princip, a to i tehdy když bere v potaz jednání škůdce. Obdobnému závěru svědčí také fakt, že Helmut Koziol, čestný prezident a ideový vůdce Evropské skupiny deliktního práva, je dlouholetým odpůrcem tohoto institutu.⁹¹

Koziol sankční náhradu škody odmítá především z důvodů právní systematiky. Varuje před reformováním principů soukromého deliktního práva, které mají své dobré

⁸⁷ Úřad zodpovědný za přípravu a analýzu legislativy.

⁸⁸ LAW COMMISSION, op. cit. v pozn. 68, odst. 1.22.

⁸⁹ Viz např. KOZIOL, H. Punitive Damages – a European Perspective. *Louisiana Law Review*. 2008, Vol. 68, no. 3.

⁹⁰ EUROPEAN GROUP ON TORT LAW. *Principles of European Tort Law (text and commentary)*. Wien: Springer, 2005; nebo KOCH, B. A. The „European Group on Tort Law“ and Its „Principles of European Tort Law“. *The American Journal of Comparative Law*. 2005, Vol. 53, no. 1, s. 189–205; textu Principů evropského deliktního práva dostupné též z URL: <<http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/287/PETLCzech.pdf>> [1. 6. 2013].

⁹¹ Srov. např. KOZIOL, H. – WILCOX, V. (eds.). *Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives*. Wien: Springer-Verlag, 2009.

ospravedlnění. Na rozdíl od klasické náhrady škody či bezdůvodného obohacení totiž sankční náhrada škody nespĺňuje Bydlinkého test vzájemného ospravedlnění právních následků.⁹² Podle tohoto testu musí být odpovídající soukromoprávní následky vzájemně zdůvodnitelné. Pokud by tedy měla být sankční náhrada škody součástí soukromého práva, museli bychom mít dobrý důvod jak pro to, že (1) je ji škůdce povinen uhradit, tak pro to, že (2) je ji poškozený oprávněn obdržet. Koziol však shrnuje, že ospravedlnění druhého následku může být ve své podstatě jediné kompenzační.⁹³ Nemá proto smysl hovořit o sankční náhradě škody, ale nejvýše o náhradě zvýšené s preventivně-sankčními aspekty.

Koziolova přesvědčivá argumentace přesto nesměřuje proti smyslu samotného institutu sankční náhrady škody (v anglickém pojetí), jako spíše proti její terminologii. Pakliže není sankční náhrada škody založena na ztrátě, ale na porušení práva, nemělo by se jí říkat náhrada škody. V tomto smyslu se ovšem jen více potvrzuje paralela mezi pojmově oddělitelnou preventivně-sankční složkou přiměřeného zadostiučinění a anglickým institutem sankční náhrady škody. Celkově lze shrnout, že to, zda PETL odmítají sankční náhradu škody, resp. její anglickou podobu nejen pojmově, ale též obsahově, není zcela jednoznačné.

8.2 Nařízení Řím II.

Patrně poslední zásadní počín na poli evropského deliktního práva najdeme přímo v sekundárním právu EU. Jedná se o Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007 ze dne 11. července 2007, o právu rozhodném pro mimosmluvní závazkové vztahy, známé též jako Řím II. Podle něj lze na případy sankční náhrady škody aplikovat výhradu veřejného pořádku (*ordre public*).⁹⁴

Nařízení doslovně říká, že výhrada veřejného pořádku může být použita „za výjimečných okolností [...], zvláště [...] když by byla [...] přiznána nekompenzační sankční či exemplární náhrada škody [...]“.⁹⁵ Tím dochází de facto k potvrzení již existující praxe některých evropských soudů, které právě z tohoto důvodu odmítly provést výkon cizích rozhodnutí přiznávajících oprávněnému sankční náhradu škody.⁹⁶ Evropská unie zde dává jasně najevo, že aplikace trestních sankcí by měla být v evropském prostoru doménu trestního, a nikoliv soukromého práva. Jedním dechem ale text tohoto nařízení na témže místě dodává, že se výhrada veřejného pořádku týká pouze náhrady přiznané „v mimořádné výši a v závislostech na okolnostech případu a právním řádu členského státu“.⁹⁷ Co se tak zpočátku mohlo zdát jako definitivní odpověď na otázku po přípustnosti sankční náhrady škody v evropském kontextu, se nakonec stalo spíše nepřesvědčivým a pouze vágním vyslovením převažujícího nesouhlasu s tímto institutem.

⁹² KOZIOL, H., op. cit. v pozn. 89, s. 752.

⁹³ Ibid., s. 757.

⁹⁴ K tomu též viz např. ROUHETTE, T. The Availability of Punitive Damages in Europe: Growing Trend or Non-existent Concept. *Defense Counsel Journal*. 2007, Vol. 74, no. 4, s. 328–33.

⁹⁵ Čl. 32 preambule Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007.

⁹⁶ Blíže viz např. WURMNEST, W. Recognition and Enforcement of US Money Judgments in Germany. *Berkeley Journal of International Law*. 2005, Vol. 23, no. 1, s. 175–200.

⁹⁷ Čl. 32 preambule Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007.

9. SHRnutí

Sankční náhrada škody byla v tomto článku představena jako specifický institut anglického *common law*, který stojí ve zdánlivé opozici proti náhradě škody kompenzační. Rozdíl spočívá v cílech, které tyto dva nástroje sledují. Zatímco sankční náhrada škody si klade za cíl „potrestat“ a „zastrašit“ škůdce, kompenzační náhrada škody svůj cíl spatřuje v navrácení původního stavu. Sankční náhrada škody tak nevychází primárně z újmy poškozeného, ale z povahy spáchaného deliktu. Navíc se při určování její výše zohledňuje i velikost majetku delikventa. Přes tuto principiální odlišnost obou typů náhrady škody je však jejich praktické odlišení velice obtížné. Z prostředí anglického práva ostatně vidíme, že určitý typ kompenzační náhrady škody, tzv. zvýšená náhrada škody, se může snadno překloupat do pozice, kdy není zcela zřejmé, který z cílů (trestat, nebo kompenzovat nemajetkovou újmu) sleduje. Z teoretického hlediska je rozhodující, jaký cíl přiznaná náhrada primárně sleduje a zda porušuje princip kompenzace, či ne.

Sankční přístup je v soukromém právu samozřejmě velice kontroverzní a vyvolává mnohé pochybnosti. Proto také anglické *common law* zavedlo velice přísná kritéria pro přiznání tohoto typu náhrady škody. Existují zde pouze tři kategorie deliktů, které lze takto sankcionovat: (i) vypočítavé jednání za účelem zisku, který dostatečně přesáhne výši případné kompenzace, (ii) represivní, svévolné či protiústavní jednání úřední osoby za vzniklou škodu a (iii) případy, kdy je sankční náhrada škody výslovně připuštěna v zákonné úpravě.

Samotná skutečnost, že delikt spadá pod některou z uvedených kategorií, navíc ještě nepostačuje k tomu, aby byla sankční náhrada škody přiznána. V anglickém právu, stejně jako v českém, je vždy na prvním místě snaha o kompenzaci. Až tehdy, kdy samotná kompenzace nedokáže zjednat spravedlnost, je možné přistoupit k civilnímu potrestání. Bohatá britská judikatura pak vytvořila celou řadu dalších restriktivních podmínek, které ze sankční náhrady škody činí spíše okrajový institut. Přesto se současné anglické *common law* sankční náhrady škody nehodlá vzdát a považuje ji za svou důležitou součást. O tom svědčí též nedávno přijatá britská zákonná úprava, která umožňuje sankční náhradu škody přiznat v oblasti ochrany osobnosti, a to nezávisle na případné kompenzaci.

Ve svém textu jsem se snažil ukázat, že tento posun podporuje chápání sankční náhrady škody jako rehabilitačního nástroje, tj. jako náhrady za závažnost porušení práva poškozeného. Nejde tu jen o deklaraci bezpráví (jako u nominální náhrady), ani o kompenzaci majetkové či nemajetkové újmy (jako u skutečné či zvýšené náhrady škody) či o odebrání nezákonného zisku delikventa (jako u restituční náhrady škody). Jde o rehabilitaci soukromého práva poškozeného. Té lze zpravidla dosáhnout trestu v podobně nákladů řízení či samotným vynesením rozsudku (deklarací), ovšem ve výjimečných případech je třeba v zájmu realizace preventivně-sankčních aspektů náhrady škody přiznat poškozenému částku přesahující jeho kompenzovatelnou újmu. Právě k tomu sankční náhrada slouží.

Uvedené doktrinární uchopení sankční náhrady škody z ní činí institut porovnatelný s naším konceptem přiměřeného zadostiučinění, resp. s jeho preventivně-sankční složkou, jejíž přítomnost v posledním roce opakovaně potvrdily i naše nejvyšší justiční orgány. Namísto jejího sverpého odmítání bychom tudíž napříště mohli převzít mnohé

poznatky a dlouholeté zkušenosti s aplikací sankční náhrady škody v Anglii. O přítomnosti a potřebnosti určité podoby civilního trestu svědčí též důvodová zpráva k novému občanskému zákoníku či některá odborná literatura.⁹⁸ S ohledem na subsidiární funkci bezdůvodného obohacení a kvůli jeho teoretickému zakotvení v alokační doktríně jsem argumentoval pro realizaci tohoto sankčního aspektu formou přiměřeného zadostiučinění.

Závěrem jsem představil poněkud odlišný postoj, který se dnes objevuje v mezinárodním (evropském) právu soukromém. Dle nařízení Řím II.⁹⁹ může být přiznání sankční náhrady škody v civilně-právním sporu s cizím prvkem důvodem užití výhrady veřejného pořádku. Zřejmě i s ohledem na dominantní postavení britských ostrovů však není toto odmítnutí sankční náhrady škody zcela rezolutní. V jiném evropském dokumentu – Principech evropského deliktního práva, který ale není právně závazný, se navíc objevuje tzv. zvýšená náhrada škody, která má zajišťovat preventivní („zastrašující“) funkci soukromého práva. Ani tento dokument tedy neodmítá alternativní cíle náhrady škody, byť terminologicky samotnou sankční náhradu škody nepřipouští.

Článek byl zpracován v rámci projektu specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy v Praze s názvem: „Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu“, který je registrován pod č.: SVV 266 410.

Václav Janeček

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

⁹⁸ Viz VLÁDA ČR, op. cit. v pozn. 36, s. 578; či např. RYŠKA, M. Výše a účel náhrady nemajetkové újmy v penězích při ochraně osobnosti. *Právní rozhledy*. 2009, č. 9, s. 305 an.; KÚHN, Z., op. cit. v pozn. 20; či HAJN, P. K přiměřenému zadostiučinění ve sporech o ochranu osobnosti. *Bulletin advokacie*. 2003, č. 4, s. 7 an.

⁹⁹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 864/2007.